

PAPER DETAILS

TITLE: ARKADASLIK ÜZERINE KURAMSAL YAKLASIMLAR

AUTHORS: Ömer AYTAÇ,Mehmet TAN

PAGES: 345-359

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/668784>

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

The Journal of International Social Sciences

Cilt: 29, Sayı: 1, Sayfa: 345-359, OCAK – 2019

Makale Gönderme Tarihi: 26.11.2018 **Kabul Tarihi:** 15.01.2019

ARKADAŞLIK ÜZERİNE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR¹

Theoretical Approaches on Frindship

Ömer AYTAÇ²

Mehmet TAN³

ÖZ

Arkadaşlık, seçili bir ilişkidir ve tercih edilerek sürdürülür. Arkadaşlık olgusu, sosyal bilimlerde sosyoloji, psikoloji ve sosyal psikoloji gibi farklı disiplinlerce incelenmektedir. Çalışmada arkadaşlığın oluşumu ve gelişimine yönelik bazı kuramlara değinilmektedir. Temelde bu kuramlar arkadaşlığı anlamaya ve açıklamaya yöneliktir. Büyük arkadaşlık kuramı ve modern arkadaşlık kuramı olmak üzere arkadaşlığı kuramsallaştıran iki farklı yaklaşım vardır. Modern kuram içerisinde destek teorisi, sosyal değişim ve eşitlik teorisi, bilişsel tutarlılık teorisi, gelişimsel teoriler, benzerliğin çekiciliği teorisi ve sosyolojik perspektif yer almaktadır. Arkadaşlığa dair ilk açıklamalar antik çağ filozoflarına dayandırılmakta ve bu görüşler “büyük arkadaşlık” kuramları olarak adlandırılmaktadır. Bu görüşte tarihsel bir yaklaşım söz konusudur. Bir diğer arkadaşlık kuramı ise “modern arkadaşlık” kuramıdır. Büyük arkadaşlık yaklaşımında arkadaşlık idealize edilir ve sadece erkekler arasında olacağı düşünülürken, modern arkadaşlık yaklaşımında arkadaşlıkların sadece erkeklere özgü olduğu fikrine karşı gelmekte ve arkadaşlık kendi başına bir gerçeklik olarak ele alınmaktadır. Modern kuram içerisinde sosyolojik yaklaşıma ağırlıklı olarak değinilmektedir. Arkadaşlık olgusu sosyolojik olarak az odaklanılan bir konu olmasına rağmen arkadaşlık sosyolojisine yönelik çalışmalar artmaktadır. Çalışma arkadaşlık olgusuna kuramsal bir çerçeve sunması açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arkadaş, Arkadaşlık, Arkadaşlık Kuramları, Sosyolojik Yaklaşım

ABSTRACT

Friendship is a selected relationship and continued on preferences. The phenomenon of friendship is studied in different disciplines such as sociology, psychology and social psychology in social sciences. In this study, some theories about the formation and development of friendship are discussed. Basically, these theories focus on understanding and explaining friendship. There are two different approaches theorizing the friendship, namely the great friendship theory and the modern friendship theory. Modern theory includes reinforcement theories, exchange and equity theories, cognitive consistency theories, developmental theories, like attracts like theories and the sociological perspective. Some theories have been put forward for the formation and development of friendship. These theories are aimed at understanding and explaining friendship. The first explanations for friendship are based on ancient philosophers and these views are called ‘great friendship’ theories. There is a historical approach in this view. Another theory of friendship is the theory of ‘modern friendship’. The theories in this approach are based on social psychology and sociology. In the great friendship approach, friendship is idealized and it is thought to be only among men, whereas in the modern friendship approach, the idea that friendships are only male-specific is opposed and friendship is considered a reality in itself. Within modern theory, sociological approach is mainly referred to. Although the phenomenon of friendship is a sociologically less focused subject, studies on the sociology of friendship are increasing. This study is important in terms of presenting a theoretical framework to the phenomenon of friendship.

Key Words: Friend, Friendship, Theories of Friendship, Sociological Approach

1. Giriş

Arkadaşlık kişilerarası bir ilişki türüdür. Hayatımızın her aşamasında yanımızda arkadaş veya arkadaşlar bulunur. Çocukluktan yaşlılığa kadar yalnızlığı tercih eden insanları hariç tutarsak

¹ Bu çalışma, Fırat Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalında yapılmakta olan “Değişen ve Dönüşen Arkadaşlık İlişkileri: Mardin Örneği” başlıklı doktora tezinden alınmıştır ve hiçbir yerde yayınlanmamıştır.

² Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ELAZIĞ oaytac@firat.edu.tr

³ Arş. Gör., Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü SİİRT mehmet.tan@siirt.edu.tr

arkadaşsız geçirilmeyen bir dönem yoktur. Bu bağlamda arkadaşlık hayat seyri içerisinde insanların olmazsa olmazlarından. Arkadaşlık farklı işlevleri ile bireyin farklı yönlerden gelişimini sağlar. İnsanların toplumsallaşmasını sağladığı gibi birçok psikolojik ve toplumsal işlevleri de bulunur. Bireyin sosyal hayatta sosyal ağ kurma mecburiyeti, onu diğer kişiler ile bağlantı kurmaya zorlar. Bu bağlantılar aynı zamanda birey için bir sosyal sermaye anlamını da taşır. Psikolojik anlamda bireyin yalnız kalmasını engellediği gibi kendini gerçekleştirmesine ve benliğin gelişimine de katkı sağlar.

Arkadaşlık, kültür, tarih ve edebiyatta üzerinde düşünülen bir konu olmakla birlikte özellikle Antik Yunan döneminden beri sıklıkla Aristo, Cicero, Augustine, Montaigne ve birçok kişi tarafından odaklanan bir konudur. Eski Yunan felsefesinde, arkadaşlık fenomenini açıklamaya yardım eden sevgi, üç farklı kavrama ayrılmaktadır: agape, eros, philia. Agape, nesnenin öncül değerine değil, yarattığı düşünülen bir sevgi türüdür. Hristiyan geleneğinde agape, tanrının bize duyduğu sevgi gibi bizim tanrıya olan sevgimiz ve genel olarak insanlığa olan sevgimizdir. Eros ve philia genellikle nesnelere, özellikle güzellik ve iyiliğe olan sevgidir. Eros tutkulu bir arzudur, doğası cinselliğe yöneliktir. Oysa philia bir tür sevecenlik duygusudur. Sevgi türlerine bakıldığında arkadaşlık için philia en uygundur (Dreher, 2010: 403). Deleuze ve Guattari, Antik Yunancada "sevgi" kelimesine karşılık gelen "phila" kelimesinin aynı zamanda "dostluk" anlamına da gelmesinden hareketle, felsefeyi, bilgi- dostluğu olarak anlaşılması halinde dostun bir kavramsal kişilik olarak karşımıza çıkacağını belirtirler. (Ejder, 2012: 156). Arkadaşlık olgusu Antik Yunandan günümüze kadar pek çok kişi tarafından ele alınmıştır. Buradan hareketle birçok arkadaşlık tanımının ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Arkadaşın tanımına bakıldığında Türk Dil Kurumu (www.tdk.gov.tr) arkadaş'a iki tanım getirmektedir: "1. Birbirlerine karşı sevgi ve anlayış gösteren kimselerden her biri, bacanak, eş, yâren. 2. Bir ortamda birlikte bulunanlardan her biri, hempa, refik" olarak tanımlanmaktadır. İlk tanımda arkadaşın duygusal özelliği, ikincisinde ise ortak mekân vurgusu dikkat çekmektedir. Arkadaşlık ise; arkadaş olma durumu, arkadaş'a yakışır davranış, omuzdaşlık, ünsiyet olarak açıklanır.

Arkadaşlık, karşılıklı üretken ve karşılıklı pozitif açıdan karakterize edilen iki birbirine bağlı kişiler arasındaki ilişkidir. Arkadaşlık bir kişilerarası ilişki türüdür. Arkadaşlıkta karşılıklı üretkenlik olmalıdır ve karşılıklı olumlu yaklaşım söz konusudur. İnsanları arkadaş diye adlandırıyorsak onlardan hoşlanmamız gereklidir (DeVito, 2012: 257-258). Schmid de arkadaşlığın ne olduğunun toplumsal çevredeki tasavvurlarla belirlendiğini söyler. Karşılıklı itimat, karşılıklı anlayış, hemdert olmak, dürüstlük ve güvenilirlik daima büyük rol oynar (2015: 17). DeVito ve Schmid'in tasvirlerinde karşılıklılık göze çarpmaktadır.

Arendt ise samimiyetin ön planda olduğunu ve arkadaşlığı, istekleri ve dünyaları ile birbirini rahatsız etmeden, kalplerini birbirine açan yalnızca bir samimiyet fenomeni olarak görmeye alışkın olduğumuzu belirtir (1970: 24). Wiseman da arkadaşlığın üç özel ve birbiri ile ilişki özelliği- gönüllülük, istikrarlı samimiyet ve kırılganlık (arkadaşlığı evlilik, işçi-işveren gibi diğer ilişkilerden benzersiz ve farklı kılar)- arkadaşlığı aynı anda çekici ve problemlili kılar (1986: 210).

Arkadaşlığa dair söz konusu tanımlarda öne çıkan özellikler kavramın farklılaşmasına neden olmaktadır. Yager (2003:27) arkadaşlığı, en az bir kişiyle aramızda paylaştığımız dört temel esası olan bir ilişki olarak görür:

- En az iki kişi arasında olabilir ve bu kişilerin aralarında kan bağı yoktur.
- İsteğe bağlı ya da gönüllüdür.
- Resmi bir kontrata bağlı değildir.
- Karşılıklıdır.

Aristo'dan günümüze kadar pek çok düşünür arkadaşlığı ele almış ve bu konuda benzer veya farklı yaklaşımlar sergileyerek arkadaşlık literatürünün oluşumuna ve gelişimine katkı sağlamıştır.

Farklı disiplinlerin ilgi konuları arasında yer alan arkadaşlık ilişkileri sosyolojinin çalışma alanına girmesine rağmen gözardı edilmiştir. Sosyoloji içerisinde modernleşme, küreselleşme, sekülerleşme ve kentleşme gibi konular daha çok işlenirken modernleşmenin ve küreselleşmenin insan ilişkilerine etkisi dahi ya ihmal edilmiş ya da bunun üzerine yeterli sayıda çalışma ortaya çıkarılmamıştır. Arkadaşlık ilişkilerine bu çalışmaların içerisinde dolaylı olarak değinildiği, arkadaşlık ilişkileri sosyolojinin tali konuları arasında görüldüğü için bu konu ile ilgili yeterli düzeyde çalışmalar yapılmadığı söylenebilir. Bu bağlamda arkadaşlık ilişkilerinin sosyolojik yaklaşım ile araştırılması ve arkadaşlığın birçok sosyal boyutunun ortaya çıkarılması önem arz eder. İnsan yaşamını bireysel faktörlerin yanı sıra toplumsal faktörler de belirleyebilmektedir. Geleneksel toplum ile modern toplumun insan ilişkileri birbirinden farklıdır. Bu durum genelde insan ilişkilerinde ve özelde arkadaşlık ilişkilerinde toplumsal boyutunun önemli olduğunu gösterir. Arkadaşlık bir sosyalleşme aracı olmasının yanı sıra bir sosyal sermaye türü olarak da kabul görmektedir. Bireyin sosyal çevresini oluşturan arkadaşlar onun kim olduğunun göstergesi olarak görülür. Bir insanı tanımada ve tanımlamada arkadaş önemli bir göstergedir. Genel olarak arkadaşlık, bireyin sosyal yönlerini geliştirmekte ve bulunduğu sosyal çevreye uyum göstermesini kolaylaştırmaktadır.

Arkadaşlık ilişkilerine yönelik teorileri açıklama iddiasındaki bu çalışmada, arkadaşlık teorileri, öncü filozofların fikirlerine dayandırıldığı gibi bireysel ve toplumsal bağlamda arkadaşlığı açıklamaya ve anlamaya yönelmektedir. Arkadaşlığın iradi olarak bir seçili ilişki türü olması bireylerin arkadaşlarını kendi rızasıyla seçtiği anlamına gelir. Bireylerin seçtiği kişiler ile oluşturduğu arkadaşlıklar ve arkadaşlık süreci farklı perspektiflerden değerlendirilmektedir. Her bir düşünce veya düşünür kendi yaklaşımına göre arkadaşlığı açıklamaktadır. Arkadaş ilişkilerini açıklayan kuramlar genel olarak iki başlık altında toplanmaktadır: “Büyük Arkadaşlık Yaklaşımı” ve “Modern Arkadaşlık Yaklaşımı”. Modern yaklaşım kapsamında destek teorisi, sosyal değişim ve eşitlik teorisi, bilişsel tutarlılık teorisi, gelişimsel teoriler, benzerliğin çekiciliği teorisi ve sosyolojik perspektif olmak üzere altı farklı teori yer alır. Çalışmada sırayla bu kuramlar açıklanırken, daha çok sosyolojik yaklaşıma odaklanmaktadır.

2. Büyük Arkadaşlık Yaklaşımı

Arkadaşlık üzerine ilk ve en eski yaklaşımdır; ancak hala etkisi devam etmektedir. Bu yönelim Aristo, Plato, Cicero gibi antik çağ filozofları tarafından ilan edilmiş ve daha sonraları Bacon, Montaigne, Emerson ve Thoreau gibi deneme yazarları tarafından geliştirilmiştir. Yirminci yüzyıla da sosyal bilimciler ve popüler yazarlarla taşınmıştır. Büyük arkadaşlık yaklaşımına göre arkadaş;

- İdealize ve romantize edilendir.
- İki kişiliktir, çünkü sadece bir büyük arkadaş olabilir.
- Aynı cinsler arasında yaşanır.
- Birbirlerinin özüne değer vermeye dayanır.
- Karşılıklıdır.
- Evlilik ve aile ile rekabet halindedir (Yager,1997: 26).

Bu yaklaşımda arkadaşlık kavramının tarihsel gelişimi içerisinde önemli filozof ve düşünürlerin fikirleri göze çarpmaktadır. Arkadaşlık literatürüne bakıldığında genellikle Antik Yunan felsefesine dayandığı görülmektedir. Tarihsel ve felsefi açıdan arkadaşlık kavramının gelişimini özetlemek oldukça zor olmasına rağmen bazı örneklerle büyük arkadaşlık yaklaşımını ve genel olarak arkadaşlığın felsefi kökenini ve ardını birkaç filozof üzerinden açıklamaya çalışacağız.

Dostluğa ilişkin en eski kavramlar Eski Yunan edebiyatı ve felsefesinde bulunmaktadır. Kahramanlar çağı toplumunda dostluk “erdem” ile yakından ilişkilidir. İyi ve adil kişi toplumdaki rolüne uygun düşen erdemi sergileyen kişidir. Homeros epiğinde, insanların dostlarını savunması ve düşmanlarına zarar vermesi dile getiriliyordu. Diğer eski çağ toplumlarında baskın olan akrabalık ve kabile kavramı Homeros’un Yunanistan’ında yoktu. Buna ilişkin bir kavram olmayınca özünde kavgacı olan ilişkiler Homeros’un epiğinde ön plana çıkıyordu. Savaşçı reisin erdemi güç olmasına rağmen, tek başına güç, hayatta kalmasına yetmiyordu. Reisin de başkalarına güvenmesi

gerekiyordu. İlk dayanağı olan ailesi, köleleri ve malı-mülkü olmasına rağmen hiçbir yeterli güvenliği sağlamıyordu. Dolayısıyla bir işbirliğine gereksinim vardı. İşbirliğine dayalı bu ilişkiler konuk-dostluk (guest-friendship) olarak adlandırılıyordu. Kendi ev içi hayatı dışında, tehlikeli zamanlarda güvenebileceği insanları etrafına toplayıp bir ilişkiler ağı kuran kimse hayatta kalma şansını artırıyordu. Böyle dostluğun erdemleri cesaret, sadakat ve fedakârlıktı. Konuk-dostluk ilişkisi duygusal bağlardan ziyade toplumsal zorunluluk bağlarını içerirdi. Konuk-dostların birbirlerini iyi tanımalarına gerek yoktu. Ancak aradaki bağların, düşmanlıkların oluşturduğu en yoğun çatışmanın hakından gelebilecek kuvvetleri olması gerekirdi. Homeros toplumunda kabul edilen başka bir dostluk türü daha vardır. Bu tür dostluk daha samimi ve bencillikten uzak bir ilişkinin gelişmesi olarak görülür. “Hetaery” aynı statüye sahip erkeklerin bir araya gelerek oluşturduğu bir arkadaşlıktır. Yunan soyluları bu gruba gençliklerinde katılır ve yaşlanana dek üyeliği sürdürürlerdi (Lynch, 2013: 15-22).

Eski Yunan felsefesinde arkadaşlık üzerine düşüncelerini ilk ifade eden öncü filozoflardan biri Aristoteles’tir. Aristoteles’e göre (2008: 48-50) üç tür arkadaşlık vardır: çıkara dayalı arkadaşlık, hazza dayalı arkadaşlık ve erdeme dayalı (mükemmel) arkadaşlık. Çıkara dayalı arkadaşlıkta aslında sevilen insanın kendisi değil, birbirlerinden elde edebilecekleridir. Zevkten dolayı kurulan arkadaşlık ilişkilerinde de bu böyledir. Burada da sevilen, kişinin toplum içerisinde belirginleşen karakteristik özelliğinden ziyade onunla hoşça vakit geçirilebilirliğidir. Şayet arkadaşlığın motifi çıkar ise, insanlar birbirlerini çıkarları doğrultusunda severler. Eğer bu motif zevk ise sevgi birlikteliktan duyulan haz ile doğru orantılı olur. Bu durumda arkadaş olunan en sade tanımıyla bir dost değil, yararlı olan ve onunla hoşça vakit geçirilebilendir. Çünkü arkadaş olunan kendisi olduğu için değil, sahip oldukları ve yetkinlikleri sebebiyle sevilir. Yararlılık herhangi bir süreklilik teşkil etmez ve çok sık değişir. Arkadaşlığın gereği ortadan kalkması halinde birliktelik de ortadan kalkar. Katıksız arkadaşlık mükemmel karakterlerin aynı mükemmellikte birbirine benzeşmesi demektir. Bu dostlukların içerisindeki kişiler birbirlerine hiçbir art niyet beslemeksizin aynı iyi duyguları besler. Mükemmel insanların ortaya koydukları işlerin mükemmellik içerdiğinden doğal olarak arkadaşlık süreklilik kazanmış bir değer olarak rahatlıkla tanımlanabilir. Katıksız olarak adlandırılan mükemmel dostluklarda dostluğu gerçekleştirenlerin kendi özbenliklerinden kazandıkları güçlerle dostluğun temel öğeleri yaşanmaktadır. Böylesi dostluklar böyle insanların az olması nedeniyle çok ender olur.

Platon dostluğun esaslarını Sokrates ve Menexenos arasında geçen tartışmaları ile arar. Sokrates iki kişinin arkadaş sürecine Menexenos’a sorular sorarak mantık yürütür. Burada sevmek mi sevilmek mi, benzerlik mi benzememek mi gibi özellikler üzerinden arkadaşlığın oluşumu sorgulanır. Nihayetinde Sokrates şunu söyler “ne sevenlerin ne de sevilenlerin, ne benzeyenlerin ne de benzemeyenlerin, ne iyinin ne de uyumun, ne de ele almış olduğumuz diğer şeylerin... bunlardan hiçbirinin dostlukla ilgisi yoksa eğer, o zaman ben kendi adıma daha neler söyleyebileceğimi bilmiyorum” (Platon, 2008: 40).

Cicero’ya geldiğinde, Cicero, Aristoteles’in dostluğa ilişkin yazılarında birçok benzerlik olmasına rağmen Aristoteles’in aksine dostluğun uyumu destekleyen bir yöne sahip olduğu kadar siyasi düzlemde çatışma oluşturma potansiyeline de sahip olduğunu ifade eder. Cicero’ya göre dostluk ya da “amicitia” sırf yurttaşlar arasında kurulan bir bağ olarak var olamaz. Devletin temelinde daha çok rakip soylu hanedanlarla onların destekçileri arasındaki çözümsüz çatışmanın yasal çözümü olan bir uyum yatmaktadır. Temel olarak amicitia (dostluk) bir yurttaşlık bağı şeklinde işlev görebilmesine rağmen geç Roma Cumhuriyeti dönemindeki ateşli siyasi partizanlıklar bağlamında çok daha pragmatik bir ilişki biçimine bürünmüştü. Nihayetinde Cicero dostlukların siyasi arenada sıkı bir biçimde sınıdığı ve siyasi düzlemde gerçek manada bir dostluğun yürütülemeyeceği sonucuna varmıştır (Lynch, 2013: 10-44).

Montaigne (2015: 212)’ye göre dost ve dostluk ruhların beraber olmasını sağlayan bir rastlantı ya da zorunlulukla elde edilen yakınlıklardır. Böyle bir dostlukta yaşayan ruhlar o denli derinden kaynaşmış ve birbirilerine karışmıştır ki onları bir araya getirip bağlayan dikişin izlerini silmiş ve

artık onu bulamaz olmuşlardır. Montaigne, arkadaşı olan La Boetie'ye duyduğu sevgiyi şöyle açıklar: "... ruhlarımız o denli samimi bir beraberlik içinde yürüdü, birbirini o denli ateşli bir sevgiyle seyretti ve en gizli yanlarına varıncaya değin birbirlerine öyle açıldılar ki ben onun ruhunu benimki kadar tanımakla kalmıyor, kendimden daha çok ona güvenecek hale geliyordum".

Claude-Adrien Helvetius (2008: 79) ise dostluğu ihtiyaç üzerinde değerlendirir. Ona göre bir ihtiyaca karşılık düşmeyen dostluk olmaz. Yoksa dostluk sebepsiz olur. Ancak insanların hepsi aynı ihtiyaçlara sahip olmadığından aralarındaki dostluk da farklı gerekçelerden doğar. Bazı insanlar eğlenceye veya paraya ihtiyaç duyar, bazıları itibara, kimileri de konuşmaya, dertlerini bir başkasına açma imkânına ihtiyaç duyar. Helvetius dostluğun bu bakış açısıyla incelenmesinden daha yararlı hiçbir şey olmayacağını ileri sürer.

Kant'a göre (2008: 91-99) insanları harekete geçiren iki tane itici güç vardır: 1. İnsanın kendinde olan ve insanın kendine duyduğu sevginin itici gücü. 2. Genel anlamda insan sevgisinin itici gücü olan ve başkalarından alınan ahlaki güç. Bu iki itici güç insanın içinde çatışma halindedir. Eğer insanlar kendilerine duydukları sevginin gereğini yerine getirmek zorunda olmasalardı başkalarını sever ve mutlu olmalarını sağlarlardı. Ancak diğer taraftan kendine duyulan sevginin gerektirdiği eylemlerin ahlaki ilkeler temelinde olmalarına rağmen hiçbir ahlaki kazanç getirmediklerini görürlerdi. Buna karşın genel olarak insan sevgisinden yola çıkarak başkalarının mutlu olmasını sağlamak büyük bir kazançtır. Fakat insan kendi şahsına değer katacak şeyleri önemser. Dostluk, işte bu ideden doğar. Kant, dostluğu, kendine duyulan sevginin, karşılıklı sevginin cömertliği düşüncesi içerisinde karışmış olmanın bütünü olarak tanımlar. Karşılıklı sevginin doruk noktası dostluktur. Dostluk ihtiyaç dostluğu, zevk dostluğu ve fikir dostluğu olarak ayrılır. İhtiyaç dostluğu kişilerin hayattaki ihtiyaçları karşılıklı olarak giderebileceklerine olan inançlarına dayanır. Zevk dostluğu uyumdan kaynaklanır, onunla samimi olmak, görüşmek ve sohbet etmekten hoşlanır. Fikir veya duygu dostluğu ise birbirinden bir hizmet veya bir çıkar beklememektir. Burada önemli olan saf ve samimi duygulardır.

Tarihsel ve düşünsel bağlamda arkadaşlığın farklı mecralardan geçtiğini söylemek mümkündür. Silver (1989: 282-283) tarihsel dönemlere göre üç tür arkadaşlıktan bahsedilebileceğini ileri sürer;

a. Yarı egemen birimler ve devletsiz toplumlarda görülen arkadaşlıklar. Bu arkadaşlık türünde çaba gösterilir, güvene dayalıdır ve üçüncü şahıslara karşı birbirine yardımcı olma söz konusudur. Örnekler: Homeros Yunanistan'ı, tımar sistemi ve erken feodalizm dönemi.

b. Politik ve ekonomik gelişimin kurumsal topluluklardan daha belirleyici hale geldiği ve en kapsayıcı birlik olan siyasal egemenlik alanının dışında kaldığı yerde güvenilir arkadaşlıklar, himaye ve rekabete dayalı gelişim için elzem hale gelir; ancak (güvenilir arkadaşlıklar) kuşatıcı bir siyasal egemenlik alanının olgunlaşmamışlığı, piyasa ya da bürokratik idare gibi koşullarla bir arada varolur ve bunlar tarafından kısıtlanır. Modern hayatta korunmacılık, güvenilir iltimas alışverişi ve ittifak sistemlerinin dışında olmak, bireysel alanda değil ama daha çok bir yalnızlık; dolayısıyla da bir yoksunluk ve savunmasızlık alanında ikamet ediyor olmaktır. Değişimin getirdiği belirsizlikler, kişisel bağılıklar için artan seçenekler, kişilerin kapasiteleri ile niyetlerine yönelik ciddi endişe bu durumun karakteristikleridir. Buna bağlı olarak da, vefalı arkadaşlık örneklerinin ulvileştirilmiş, modern tabirle abartılı bir onaylanması söz konusudur. Örnekler: Klasik polis, geç feodalizm, Rönesans ve Mutlakiyetçilik.

c. Modern toplum ve devletlerde ekonomi, siyaset ve yönetimde daha önce görülmeyen duyarsızlaşma, kişisel güvenlik ve rekabetçi çıkarların ilerlemesi için kaygılar kişisel olmayan yollar ile ele alınır. İlk aşamalarda sivil toplum, insan potansiyelini bir kurtuluş olarak gördüğünden romantik arkadaşlık ile kişisel gelişim ve samimi ifadelerin özellikleri modern arkadaşlığı bir tür "yüksek kültür" kavramı altında idealize eder. Klasik liberallerin anladığı gibi ve onların takipçilerinin katkıları ile liberal toplumun kardeşçe anlayışın ahlaki ve psikolojik olarak genelleştirmesi olan geçmiş zamanların özel arkadaşlıklarının aksine, arkadaşlık, özel alanın kendine özgü bir değeri olarak görülür.

Genel olarak büyük arkadaşlık yaklaşımında söylemin önemli bir kısmı, ataerkil toplumlarda erkekler arası ilişkiler ile ilgili olduğu söylenebilir. Kadınlar arası arkadaşlık veya karşı cinsler arası arkadaşlığın göz ardı edildiği anlaşılmaktadır. Bu yaklaşımda felsefenin hakim olduğu ve bu yüzden filozofların arkadaşlık üzerine tartışmaları önem kazandığı söylenebilir. Tarihsel süreç içerisinde arkadaşlık anlayışı değişime uğradığı görülmektedir. Büyük arkadaşlık yaklaşımından modern arkadaşlık yaklaşımına doğru bir değişim olmakla birlikte büyük arkadaşlık yaklaşımı önemini korumaktadır.

3. Modern Arkadaşlık Yaklaşımı

Modern, radikal bir değişmeden sonra ortaya çıkanı adlandırır. Modernlik, insana olduğu kadar onun çevresine de uygulanır. Modern dünya, tarımsal dünyanın yerini alarak kendisini önceleyenlerle bağdaştırılamaz bir dünya meydana getirdi. Modernite önce insanı, daha sonra insanın dünyasını etkiler. Modernite sözcüğüne birlikli bir anlam vermek mümkündür. Burada, geçmişin bilinmedik semantik alanını yapılaştıran yeni bir mantık, yeni bir dünya görüşü mantığı söz konusudur. Modern olmak, artık düne ait olmayan ve başka yöntemlerle ele alınması gereken bir dünyada yaşamak anlamına gelmektedir. Dünya eski tarzda okunamaz, insan dünyayı ve kendisini bu yeni mantık içinde düşünmeye başladı (Jeanniere, 2000: 96). Modernlik, ilişkilerin geleneksel dönemdeki ilişkilerden farklılaşmasına yol açar. Modern dönem ile birlikte arkadaş olgusu ve arkadaşlık ilişkilerinde bir değişim yaşanır. Geleneksel dönemin arkadaşlık algısından farklı bir arkadaşlık algısı oluşur. Bu bağlamda modern arkadaşlık yaklaşımının arkadaşlık özellikleri, büyük arkadaşlık yaklaşımındaki arkadaşlık özelliklerinden belirgin bir şekilde farklılaşır.

Modern arkadaşlık yaklaşımına göre arkadaşlık (Yager,1997: 28);

- Gerçekçi bir temele dayanır.
- Erkeklerde olduğu gibi kadınlar için de mümkündür.
- Aynı ya da karşı cins arasındadır.
- İki, üç, dört yada daha çok kişi arasındadır.
- Farklılaşma vardır, yani bir kişinin kişiliğinin ya da benliğinin sadece bir yönüne dayalıdır.
- Eşit bir değişim gerekli değildir.
- Diğer yakın ilişkiler için tehdit edici değildir.

Modern arkadaşlık yaklaşımı olarak adlandırılan ve ilk Simmel tarafından geliştirilen bu yaklaşım, doğrudan *Büyük Arkadaşlık Yaklaşımı* 'nın karşıtıdır. Simmel, büyük arkadaşlık teorisinde karakterize edilen en iyi arkadaşlık tipinin günümüzde mümkün olmadığına inanır. Simmel'e göre böylesi eksiksiz samimiyetler, çok sayıda insan arasında gittikçe daha zor hale gelmektedir ve modern insan, muhtemelen arkadaşlığın kadim anlamını kaybetmiş gözükmemektedir. Modern arkadaşlık yaklaşımında arkadaşlığın yalnızca iki kişi arasında olması şart değildir. Bunu daha istikrarlı ancak az samimi üçlü arkadaşlıkların takip etmesi mümkündür (Yager,1997: 28-29). Modern arkadaşlık yaklaşımı altında; destek teorisi, sosyal değişim ve eşitlik teorisi, bilişsel tutarlılık teorisi, gelişimsel teori, benzerliğin çekiciliği teorisi ve sosyolojik perspektif olmak üzere altı farklı teoriden bahsedilebilir. Sosyolojik perspektif dışındaki bu perspektifler sosyal psikolojik yaklaşımlardır.

3.1. Destek Teorisi

Bu teorinin önemli temsilcileri Byrne ve Clore ile Lott ve Lott'tur. Destek teorisyenlerin temel öncülü, bize ödül veren insanları kendimize daha çekici bulduğumuzdur. Dahası, bizim ödüller ile ilişkili insanların daha çekici olduğuna inandığımızı savunur. Klasik koşullanma geleneğinin ilkelerine sadık kalan Lott ve Lott'un çalışmalarının altında yatan temel önerme, bir kişi için ne olursa olsun işlerinin başka kişi ve kişiler tarafından ödüllendirilmesinin, sosyal ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesinde belirleyici bir unsur olduğu yönündedir. Bu yaklaşımın dayandığı dört temel önerme var. İlk olarak, kişi öğrenilebilir tepkileri uyarıcılar ile ayırdedebilir. İkinci olarak, bir ödül yaşayan kişi, buna muhtemelen keyifle tepki verecektir. Bu, üçüncü duruma yola açacaktır; yani

yanıtları ödüllendirmek için (zevk duygusu vb.) destek sırasında mevcut tüm ayırdedilebilen uyarılara koşullu hale gelecektir. Son olarak, ödül esnasında bazı ayırt edilebilen uyarılara sahip kişi şartlı tepkiler verir. Böylece, bizi ödüllendiren herhangi bir kişiyi severiz (Perlman ve Fehr, 1986: 11). Lott ve Lott' a göre insanların mutlu oldukları durumdaki olumlu duyguları o anda etrafında bulunan kişi ve nesnelere de yansır. Pavlov'un deneyindeki köpeğin zil sesi duymasına bağlı olarak ağzının sulanması gibi, mutluluk duyduğumuz bir anda çevremizde bulunan insanlara karşı da olumlu duygular besleriz (Hortaçsu, 2012: 26). Lott ve Lott, ödül tecrübesi ile ilişkili insanları çektiğimize dair hipotezini test etmek için çocuklardan oluşan üç üyeli bir grup oluşturur. Bazıları oyun oynadıklarında ödüllendirilirken diğerleri ödüllendirilmez. Daha sonra her çocuğa ailesiyle birlikte seyahat etmesi için en çok tercih ettiği iki arkadaşından birini seçmesi istendiğinde, beklendiği gibi çocuklar ödül almadığı arkadaşından ziyade ödül aldığı arkadaşını tercih ettiği görülür (Perlman ve Fehr, 1986: 12). Çocuk ya da yetişkin bireylerin ödül aldıkları veya destek gördükleri kişileri arkadaş edinmeleri beklenilir. Yapılan çalışmalarda görüldüğü üzere insanlar ödül aldıkları kişileri kendilerine yakın görmektedir.

Byrne ve Clore modelinin temel varsayımları da Lott ve Lott'a çok benzemektedir. Byrne ve Clore'nin vurguları, desteğe eşlik eden pozitif etki üzerinedir. Bu sebeple formülasyon, bir destek-etkiler modeli olarak adlandırılır. Byrne ve Clore perspektifinden bakıldığında, destek bir koşulsuz tepki, olumlu duygulara giden bir koşulsuz uyarıcı olarak kavramsallaştırılır. Koşulsuz uyarıcı ile ilişkili herhangi bir kişi koşulsuz tepki ortaya çıkarmış hale gelir. Böylece, yine klasik koşullanma süreci sayesinde, ödül aldığımız bu insanları severiz (Perlman ve Fehr, 1986: 11-12). Bu görüşte benzer tutumlar, sosyal ödül olarak kabul edilmektedir. Kişilerin karşıdakilerden hoşlanmaları, o kişilerin ortak tutumlarının oranı ile ilişkilidir. Örneğin on değişik konudaki tutumundan altısında benzerlik olan kişiden, dört konuda benzer tutumunu gördüğümüz kişiye oranla daha çok hoşlanırsınız (Hortaçsu, 2012: 26-27). İnsanların bir olay karşısında benzer duygulara sahip olması veya bir olaya benzer tepkiler vermesi bir sosyal ödül olarak görülür. Haksızlığa uğrayan bir bireye başkasının desteği, bu kişilerin yakınlaşmasına neden olur. Bu bağlamda sosyal ödül arkadaşlığın gelişimini etkilemektedir.

3.2. Sosyal Değişim ve Eşitlik Teorisi

Destek teorisyenleri, temelde başkalarından aldığımız ödüllerle ilgilenirken, değişim ve eşitlik teorisyenleri, sosyal bağlardan elde edilen faydalara daha fazla odaklanırlar ve ödüllerin ötesine geçerler. Değişim ve eşitlik teorisyenleri ilişkilerdeki yatırımlarımızı ve sonuçlarını, geçmiştekileri, partnerimizin eylemlerini veya bize sunulan diğer dostluklar ile yapılan karşılaştırmalarla ilgilenirler (Perlman ve Fehr, 1986: 12). Bu teoriye göre bireylerin, faydasını en üst düzeye çıkarmayı sağlayacak ilişkiler kurma peşindedirler. Bu ilişki bir tür iktisadi kâr ve zarar modeline benzemektedir. Teori şu denklem ile açıklanabilir: $Kâr = Ödüller - Maliyetler$. Bu teoriye göre bireye en büyük kazancı sağlayacak arkadaşlıklar, ödüllerin maliyetlerinden daha büyük olduğu ilişkilerdir (DeVito, 2012: 244). Arkadaşlıklar elde edilecek fayda ve çıkara göre kurulmakta ve sürdürülmektedir.

Değişim teorileri için temel dayanak noktası, ilişkide tatmin edici bir sonuç elde etmek için, ödüllerin her katılımcının maruz kaldığı maliyetlerden daha ağır olmasıdır. Thibaut ve Kelley, katılımcıların ilişkilerini göz önüne alarak değerlendirdiklerinde, alternatifler için bireyin karşılaştırma düzeyinin önemine dikkat çekerler. Karşılaştırma düzeyi, ilişkinin mutlak çekiciliğinin değerlendirilmesinde kullanılan bir standarttır. Bu kişilerin hak ettiklerini düşündükleri şey, sonuçların kalitesine de yansır. Arkadaşlık ile ilgili sonuçlar bu seviyenin üzerinde veya altında olabilir (Perlman ve Fehr, 1986: 13). Bu kuramın başlıca kavramları ödül, bedel, çıktı, kıyaslama düzeyi ve seçeneklerin kıyaslama düzeyidir. Bu kuramda temel varsayım, kişilerin başlıca amaçlarının çıktılarını (ödül-bedel) en yüksek düzeye ulaştırmak olduğudur (Hortaçsu, 2012: 30). Birey, en çok fayda gördüğü kişiyi kendine en yakın olarak belirler.

Thibaut ve Kelley'nin çalışmalarının dışında son yapılan çalışmalardan biri Rusbult'in yatırım modelidir. Rusbult, bağlantı ve memnuniyeti ayrı kavramlar olarak ele alır. Bağımlılık geleneğinde, Rusbult, maliyeti düşük iken ve kişinin beklentileri (karşılaştırma düzeyi) azalırken, ilişki ile

bağlantılı ödül olarak memnuniyetin artacağını belirtir. Sonuç değerleri (hem ödül hem de maliyetler) yükümlülüğü etkileyebilir, ancak burada kişinin alternatifleri kişinin beklentilerinden daha önemlidir. Thibaut ve Kelley gibi, Rusbult da bireylerin mevcut ilişkilerinde zayıf alternatifleri algıladığında ilişkiyi daha kararlı üstlendiklerini belirtir. Yatırımlar “zaman”, “para” ve “duygusal enerji” gibi kaynaklar olarak tanımlanır (Perlman ve Fehr, 1986: 13-14). Kişi, bu kaynaklara göre arkadaşlık ilişkisine yatırım yapar. Alternatifler değerlendirilerek ilişkiden en üst düzeyden kâr elde edilmesi amaçlanır ve buna göre ilişkiye yatırım yapılır.

3.3. Bilişsel Tutarlılık Teorisi

Destek ile sosyal değişim ve eşitlik kuramları, odak noktası olarak bireylerin düşüncelerini alırlar. Buradan hareketle “ilişki” ve “toplumsal çevre” ile ancak bu kavramların kişilerin düşüncelerine yansıdığı ölçüde ilgilenirler (Hortaçsu, 2012: 21). Bilişsel tutarlılık kuramı hayatımızdaki denge ya da tutarlılık için temel bir ihtiyaca sahip olduğumuz varsayımına dayanır. Denge kuramcıları genellikle kişiler veya nesneler arasında üçlü bir ilişkisel tutum açısından (pozitif veya negatif) bilişsel dengeyi veya dengesizliği kavramsallaştırırlar. Denge sisteminin oluşmasına dair görüşlerindeki farklılığa rağmen, insanın, denge ya da tutarlılığı sağlamak için motive olduğu hususunda hemfikirdirler. Çünkü dengeli ilişkilerin istikrarlı ilişkiler olduğuna inanılır (Perlman ve Fehr, 1986: 16-17). Arkadaşlık ilişkilerinin istikrarlı sürmesi için ilişkide bir dengenin olması beklenilir. Bu kurama göre arkadaşlıktaki istikrar ve denge arkadaşların, kişilere veya nesnelere yönelik duygularına bağlıdır.

Heider'in denge kuramı, üç öge arasındaki ilişkiden söz eder. Bu ögeler, kişi (P) ile bir başka kişi (O) ve üçüncü bir kişi veya nesnedir (X). Heider ilaveten duygusal (hoşlanma-hoşlanmama) ve birim (aynı birimin parçası olup olmama) olmak üzere iki tür ilişkiden söz eder. Buna göre aynı birimlerin ögeleri arasında olumlu duygular dengeye, olumsuz duygular dengesizliğe neden olur. Aynı şekilde kişiler (P) arkadaşlarının (O) hoşlandıkları kişi (X) veya nesnelerden hoşlanırlarsa denge, hoşlanmazlarsa dengesizlik oluşur (Hortaçsu, 2012: 22). Arkadaşlar arasında dengenin oluşumu aynı arkadaş gruplarından olma ve ortak kişi ve nesnelere yönelik besledikleri sevgi ve sempati ile ilişkilidir. Arkadaşının sevmediği birisine yönelik kişinin beslediği sevgi arkadaş ilişkisinde dengesizliğe neden olabilir.

Newcomb, Heider'in aksine, bir kişinin insanlara ve nesnelere yönelik tutumlarının benzersiz özelliklere sahip olduğunu varsayar. Newcomb'un görüşüne göre, B'nin A'ya yönelik tutumu, A'nın X nesnesine yönelik tutumu tartışılırken ilgili olmayan bir konuda onun bakışı A kişinin B kişisine yönelik tutumunu etkiler. Aslında Newcomb, A'nın B'ye yönelik ilişkisine "cazibe", ve A'nın X'e yönelik ilişkisini bir "tutum" olarak isimlendirmeyi tercih eder. Böylece, Newcomb'un modelinde, üçlünün bileşenleri benzersiz tanımlanır. Ayrıca, Newcomb sadece işaret ile değil aynı zamanda tutum yoğunluğu (ve cazibe) ile de ilgilenir. Newcomb ağırlıklı olarak iki kişinin fiziksel ve sosyal nesnelere karşı olan tutumlarını ele alır. O, birbirine benzeyen iki insanın, birbirlerine ve bir nesneye yönelik benzer tutum ve algılara sahip ise, dengeli bir durumun var olacağını önerir. Dengesizlik, birbirine benzer iki insanın, kendilerini farklı tutumlara sahip olarak algıladıkları takdirde vardır. Newcomb, bu durumda bireylerin ilişkilerini devam etmeyi istemeleri halinde biri veya her ikisi nesneye doğru ya da başka bir kişiye karşı duygularını değiştirerek dengeyi düzene sağlayacağını varsayar (Perlman ve Fehr, 1986: 17-18). Newcomb, bu kuram ile bir erkek yurdunda arkadaşlık ilişkilerinin gelişimi üzerine araştırma yapmıştır. Bu çalışmada, öğrencilere belli bir dönemde değişik zamanlarda, farklı konulara ilişkin tutumları, diğer öğrencilerden hoşlanma düzeyleri ve diğer öğrencilere ilişkin inançları sorulmuştur. Sonuç olarak tutum benzerliği ile hoşlanma arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ve bu ilişkinin gücü, aynı yurtda beraber kalma süresi arttıkça fazlaştığını göstermiştir (Hortaçsu, 2012: 23). Arkadaşlık ilişkilerinin oluşumu ve sürdürülmesinde denge önem arz eder. Farklı tutumlara sahip olma, arkadaşlık ilişkilerinde dengeyi zorlaştırmaktadır. Bu nedenle bir olay, olgu, kişi veya nesneye yönelik tutumlar arkadaşlık ilişkisini etkiler. Burada tutumların yakınlığı ne kadar artarsa ilişkinin gücü de o kadar artar.

3.4. Gelişimsel Teoriler

Gelişimsel teoriler arkadaşlık ilişkilerinin oluşum ve gelişim süreçlerini açıklamaya yönelmektedir. Bu kuramlar arkadaşlık ilişkilerinin belli aşamalardan geçerek geliştiğini savunur. Gelişimsel yaklaşıma göre arkadaşlık (Yager, 1997:30):

- Çocukluktan olgunluğa doğru entelektüel, duygusal ve sosyal gelişim ile birlikte değişir.
- İnsan ilişkilerinde dengeleyici ve tamamlayıcı bir role sahiptir.
- Erkek ve kadın için farklıdır

Gelişimsel teori içinde yer alan Altman ve Taylor'un sosyal nüfuz teorisi, arkadaşlık gelişiminin bazı yönlerini tartışmaya açar. Onların kavramsallaştırmasına göre, ilişkiler geliştikçe, samimiyetin genişliği ve derinliği artar. İlişkilerin gelişimi başlangıçta hızlıdır; fakat sonraki süreçler, nüfuz etme süreci yavaştır. Altman ve Taylor ilişkilerin gelişimini dört aşamalı olarak belirlerler: Oryantasyon, keşfedici duygusal değişimler, duygusal değişim ve istikrarlı değişim. Diğer bir deyişle, etkileşim katılımcıların kişiliklerinin kamu yönleri ile yüzeysel olarak başlar ve etkileşim görece özgür ve kişiliğin en merkezi alanlarında temas edene kadar ilerler. İstikrarlı ilişkilerin ortakları zengin ve spontane etkileşimi sürdürür; ikili üyeleri birbirlerini iyi bildikleri için, onlar ortaklarının olası davranışlarını kolayca yorumlayabilir ve tahmin edebilir. Altman ve Taylor, nüfuz etme sürecinin tersine çevrilmesini ilişkilerin çözülmesi olarak görürler (Perlman ve Fehr, 1986: 19). Burada sadece ilişkilerin nasıl geliştiği ile değil insanların ne hakkında konuştuğu ve bu konuların “kişisel” derecesi ile de ilgilenir. Bir ilişkinin yoğunluğu kişiler arasında konuşulan konular ile ilintili olduğu kadar diğer bireylerin içsel kişiliklerine nüfuz derecesi ile de ilişkilidir (DeVito, 2012: 243). Bu bağlamda arkadaşlar arasında konuşulan konular ilişkide belirleyici olabilmektedir. Diğer tarafta karşılıklı etkileşim, arkadaşlar arasında kişiliklerini etkilemeyi de kapsar.

Levinger ve Snoek'un ilişki düzeyleri görüşüne göre dört ilişki düzeyi söz konusudur. İlk düzey olan sıfır ilişki düzeyinde, birbirinden habersiz iki kişiden söz edilmektedir. Fark etme olarak isimlendirilen ikinci düzeyde kişiler arası ilişki olmamasına rağmen kişilerden biri diğerinin dış görünümünün farkına varmıştır. Yüzeysel ilişki olarak adlandırılan üçüncü düzeyde, geçici ilişkiler ya da sürekli karşılaşp selamlaşmanın ötesine geçilmeyen ilişkilerdir. Dördüncü düzeyde karşılıklı ilişkiler söz konusu olup bu ilişkiler kişilerin etkileşimin yoğunluğu boyutunda değişmektedir (Hortaçsu, 2012: 42). Arkadaşlıklar yüzeysel temastan başlamakla birlikte ilişkinin gelişimi ve yoğunluğu ile etkileşim süreci artar.

Daha yakın zamanlarda, Levinger, ilişki gelişimini bir ABCDE dizisi olarak formüle etmiştir. A tanıdığı (acquaintance); B birikimi (buildup); C devamı (continuation); D bozulmayı (deterioration); ve E bitişi (ending) temsil eder. Levinger ve Snoek modeli öncelikle arkadaşlık oluşumu aşamalarında çekiciliği ele alır, oysa Levinger'in yeni formülasyonu, yakın ilişkiler üzerinde durmaktadır. Levinger yeni modelinde bir aşamadan diğerine geçişe daha fazla önem vermektedir. O, çalışmasında sadece tek başına aşamaları değil aynı zamanda aşamalar arasındaki geçişleri de savunur. (Perlman ve Fehr, 1986: 22). Arkadaşlıklarda bir aşamadan başka aşamaya geçilmesi, ilişkinin başka yöne evrilmesi anlamını taşır. Bu nedenle arkadaşlıkta seviye değişimi ilişkideki değişimi gösterir. Tanışıklık ile başlayan bir ilişkide paylaşımların yüksek olmasının yanı sıra ilişkide yaşanan aksaklık neticesinde ilişkinin bozulması ve sona ermesi de görülebilir.

3.5. Benzerliğin Çekiciliği Teorisi

Arkadaşlık konusu içerisinde benzerliğin çekiciliği yaklaşımı oldukça eski olup, bugün bile sosyal bilimciler bu yaklaşımı deneysel aksiyomlarla, gözlemlerle, alan araştırmaları ve veri analizleri ile desteklemektedirler. Wenda J. Dickens ve Daniel Perlman yaşam döngüsündeki arkadaşlık konulu çalışmalarında arkadaşlık literatüründe benzerliğin çekiciliğini pekiştiren altı anahtar kavramı ileri sürerler. Buna göre arkadaşlıklar, aşağıdaki özelliklere sahip iki kişi arasında olma eğilimindedir (Yager, 1997: 30):

- Birbirine benzeme.

- Benzer değerleri paylaşma.
- Benzer kişiliklere sahip olma.
- Birbirine yakın yaşama (ya da çalışma)
- Aynı yaşlarda olma.
- Aynı cinsiyetten olma.

Arkadaşlık benzerlik ilkesine göre oluşturulacaksa, arkadaşların görünüşü, hareketleri ve düşüncelerinin birbirine benzemeleri gerekir. Genellikle insanlar, milliyet, ırk, beceri, fiziksel özellikler, zekâ ve tutumların benzer olanından hoşlanır. Bazı durumlarda insanlar tamamlayıcılık adı verilen modelde kendi karşıtlarına ilgi duyarlar; örneğin baskın bir kişi daha uysal olan birine ilgi duyabilir. Bununla birlikte genellikle, insanlar kendine benzeyenleri tercih ederler. Çekici bulduklarınızı incellerseniz, söz konusu kişilerin size yakın yaşadıklarını veya çalıştıklarını göreceksiniz. Arkadaş olan insanlar birbiri ile etkileşime girme fırsatı en fazla olan insanlardır. Yakınlık ya da fiziksel yakınlık etkileşimin ilk aşamasında çok önemlidir: örneğin okulun ilk günlerindeki aynı sınıf ya da aynı yatakhane kalanların arkadaş olmaları ihtimal dâhilindedir (DeVito, 2012: 239). İnsanlar kişilik yapısını ve fiziksel durumuna göre arkadaşlık kurabilirler. Çekicilik teorisine göre ele alındığında fiziksel özellikleri bizi etkileyen birisi ile arkadaş olma olasılığımız daha yüksektir. Ayrıca arkadaşlıklar genellikle aynı mekânı veya ortamı paylaşanlar arasında kurulmaktadır. Ancak çekicilik teorisinde en önemli husus benzerliktir. İstisnalar olmakla birlikte davranış, düşünce, tutum, inanç, etnik, ideoloji ve hatta fiziksel benzerlikleri olan kişiler arasında arkadaşlıklar kurulmakta ve sürdürülmektedir.

3.6. Sosyolojik Yaklaşım

Arkadaşlık, sosyolojide bazı çalışmalara rağmen az odaklanılan bir konu olmuştur. İlişki araştırmaları, bireyselden ikili ilişkilere, ilişkilerdeki davranışların süreç ve içerik açısından incelenmesi gibi sosyolojik yaklaşımın bütününde (bu konular yapısal ve kültürel özelliklerden ziyade bireysellik ile ilişkilendirilir) bu bilgi gelişimi yavaş olmuştur. Sosyolojide hakim gelenek temelde kişilerarası ilişkilerden ziyade sosyal ve ekonomik yapı ile ilgilidir. Elbette bazı istisnalar olmuştur, ancak sosyolojide genellikle en etkili perspektifler, vurgulanan yapısal dönüşümler (örneğin, küreselleşme, emek piyasalarında ya da kentsel altyapı değişiklikleri) iken bireysel ilişkiler daha az odak konusu olmuştur (Allan, 1998: 686). Diğer taraftan arkadaşlığın dereceleri olmasına rağmen genellikle yakın arkadaşlıklar üzerinde durulmaktadır. Arkadaşlık sosyalden ziyade kişiye dayalı ikili ilişki olarak yorumlanmaktadır. Batı toplumlarında arkadaşlık ilişkileri sosyal psikolojik açıdan ve alış verişe dayalı bir ilişki olarak tasarlandığından kaçınılmaz olarak diğer sosyolojik temalar ile bağlantı kurmak zorlaşmaktadır (Eve, 2002: 387).

Bazı sosyologların vurguladığı gibi, sosyolojik yaklaşıma göre arkadaşlık (Yager, 1997:32);

- Evlilik, iş yaşamı, anne-baba rolleri gibi diğer herhangi bir rolün izni olmadan kendini takdim etmeyi ve samimiyeti sağlayan tek kurumdur.
- Hiyerarşik olan kimi hareketler değişirken, daha köklü ve derin temellere bağlı olan eski arkadaşlıklar bundan fazla etkilenmez. Çünkü arkadaşlıklar derin köklere bağlıdır.
- Arkadaşlık değerleri yaşam boyunca etkilidir.

Sosyolojik teoride, pazar ve bürokratik toplumun kişisel ilişkiler üzerine olan etkisi, üç temel görüş etrafında tartışılır. 19. yüzyıl, Marxist ve Muhafazakâr perspektifler için yeni ufuklar açtı, ikisi de hem metalaştırmaya karşı hem de liberal bir toplumda negatif kişisel ilişkilerin üretilmesine tepki gösterdi. Marx, Tonnie ve diğer antikapitalist eski solcular, metalaşmayı kişisel ilişkilerin yabancılaşması ve ahlaki çöküntü olarak yorumladılar. Muhafazakâr perspektif, modernliğin yüksek kalitede kişisel ilişkileri ve kültürel kaynakları azalttığını iddia eden Robert Nisbet ve Peter Berger tarafından seslendirilmiştir. Ancak, sosyolojinin diğer alanlarda olduğu gibi kişisel ilişkiler ile ilgili çalışmalarda, liberalizm, antikapitalizm ve muhafazakâr perspektiften çok daha etkilidir. Şimdiki ve önceki yüzyılın liberal geleneği, "Büyük Toplum"un kişidışılığı (impersonality) toplumsal dayanışma ve ahlaki uyum için genellikle problemli olarak görmüştür. Ama genellikle reformcular

iyimser bir şekilde modern toplumun iyi oluşturulmuş ahlaki düzen ile özel hayatın karşılıklı tepkiyi teşvik ettiğini, kamu ve özel etki alanları arasındaki iş bölümünün çoğulculuk içerdiğini ve düzenli kişisel ilişkilerinin bütünleştirici potansiyellerinin var olduğunu iddia etmiştir (Silver, 1990: 1477-1478). Adams ve Blieszner (1994: 164) ise arkadaşlık üzerine görüş bildiren teorisyenler arasında iki görüşün olduğunu ileri sürer: 1. arkadaşlık oluşumu ve sürdürülmesinde bireysel faktörlere dikkat çeken eğilimsel teorisyenler ve 2. sosyolojik perspektiften sosyal yapının önemini vurgulayan yapısalcılar Eğilimsel teorisyenler ikili arkadaşlıklarda meydana gelen etkileşimci sürece odaklanmaya meyilli iken yapısalcılar tamamen arkadaşlık ağlarındaki arkadaşlık formlarını çalışmaya eğilimlidir. Adams ve Blieszner, psikolojik ve sosyolojik perspektif olarak tanımladığı bu yaklaşımları bütünleştirecek bir çerçeve sunmaya çalışır. Arkadaşlık konusunun sosyologlar tarafından ya ihmal edildiği veya sosyolojik perspektiften incelendiğinde bireysel özelliklerin göz ardı edildiği anlaşılmaktadır.

Silver (1990: 1479-1480) kişisel ilişkiler hakkında sosyolojik teorinin liberal temellerinin 18. yüzyılda İskoç Aydınlanmasının figürleri tarafından ifadelendirildiğini belirtir. David Hume kendi çıkarını içermeyen ticaret konularının arkadaşlığın ahlaki kalitesini geliştirdiğini savunur. Bu dönemde en çok Adam Smith'in görüşleri kapsamlı ve etkileyicidir. Silver (1990:1482) A. Smith'in ticari toplumlarda kişisel ilişkiler teorisinin, değişime dayanmadığı, genel sempati işleyişine dayandığını ileri sürer. Sempati, A. Smith'in sosyal kontrol modelinin merkezinde yer alır. Sosyal kontrol modelinin, aynı derecede önemli olan iki uygulaması vardır: arkadaşlığın yeni formları ve mantıksal olarak karşı tarafta yabancılık.

Felsefi ve tarihsel geçmişe dayanan sosyologlar, arkadaşlığa, 19. yüzyılın başından itibaren daha sistematik bir yaklaşım getirmeye çalıştılar (Rohrer, 2014: 51). Gemeinschaft und Gesellschaft adlı eseri ile Ferdinand Tönnies arkadaşlık üzerine düşüncelere sahip ilk sosyologlardan biridir. Sosyologların çoğu gibi Tönnies de arkadaşlığı gönüllü(veya tesadüfi) ve zihinsel bağlantıya dayalı bir sosyal ilişki olarak kavramsallaştırdı ve bu yüzden arkadaşlığı komşuluk ve akrabalıktan ayırdı (Rohrer, 2014: 52). Gemeinschaft-benzeri ilişkiler, bir taraftan üyeleri için bilgi, istem, güç ve buyurganlık açısından tam olmasa da gerçek bir eşitlik sunar. Diğer taraftan, bu noktalardan aslı ve zorunlu bir eşitsizliğin müşahade edildiği ölçüde farklılık gösterirler. En basit dostluk biçimi, kardeşçe, yoldaşça ve dostça bir arada yaşayan bir çift tarafından temsil edilir. Bu dostluk, büyük olasılıkla, aynı yaşta, aynı cinsiyette ve ortak bir mizaçta olan tarafların aynı etkinlik içinde rol almaları veya aynı niyetlere sahip olmaları veya bir fikir etrafında bir araya gelmeleri halinde ortaya çıkar (Tönnies, 2000: 188). Genel olarak Tönnies ve Weber arkadaşlığın öneminin ve imkânlarının sanayileşme ve kentleşme ile zayıfladığını ileri sürer. Tönnies'e karşı Durkheim, kentte alternatif ahlaki düzen için olanakların teşvik edildiği görüşündedir. İşbölümü ve mesleki birliklerin yeni biçimleri modern endüstrileşmenin özellikleri yeni entegre normları oluşturacağını savunur (Brodie ve Caine, 2009: 266-267).

Simmel (1950: 326) arkadaşlığı bir toplumsal ilişki biçimi olarak görür. Ona göre muhtemelen modern insan, eski anlamda bir arkadaşlığı sürdürmek için kendisi ile ilgili birçok bilgiyi gizlemek zorundadır. Diğer taraftan kişilikleri belki de fazlasıyla yaratıcı hayal gücü ve sadece ötekine yönelik kehanet gücü gerektiren, karşılıklı anlayışa izin vermeyecek derecede benzersiz biçimde bireyselleşmiştir. Modern duygu biçiminde ağırlık olarak sadece kişiliğin bir yönünü içerir, diğer yönleri üzerinde durmayan farklılaşmış arkadaşlıklara eğilim göstermektedir. Böylece problemimiz için (arkadaşlık ilişkileri ile birlikte rezerv ve ihlal dereceleri) en büyük öneme sahip çok özel bir arkadaşlık biçimi ortaya çıkar. Bu farklılaşmış arkadaşlıklar, birisi ile aramızdaki sevgi anlamında, bir diğerine ortak entelektüel yönler anlamında, üçüncüsüyle dinsel duygular anlamında ve dördüncüsüyle de ortak deneyimler sayesinde bağlar kurulmasını sağlar -tüm bu arkadaşlıklar hüküm verebilme, karşılıklı açılma ve gizli tutma meseleleri bağlamında çok özel bir sentez sunar. Bu tür ilişkilerde arkadaşların karşılıklı ilgi ve duygu alanlarını araştırmamaları gerekmektedir; zira bu ilgi ve duygu alanlarının ilişkisiyle bir ilgi ve alakası yoktur. Ancak dokunulması halinde acı verici bir şekilde karşılıklı anlayışın sınırlarını hissettirirler.

Simmel (1950: 137-138) ikili (dyad) bir grubun üçlü (triad) veya daha büyük gruplardan farklı olduğunu ileri sürer. İkili gruplarda büyük gruplara göre üyelerin daha yüksek düzeyde bireyselleştirilmesini öngörür. İkili gruplarda temel noktalardan biri de oy üstünlüğünün olmamasıdır. Ancak ikili gruba birisi eklenmesi halinde üçlü gruba dönüşür ve burada oy çokluğu ortaya çıkar. Eğer söz konusu ilişkiler gönüllü karakterde ise bireyselliğe önem verilmez. İkili gruba bir kişi eklenmesi ile grupta ciddi değişiklikler yaşanır. Örneğin çocuklu bir evlilik ile çocuksuz bir evlilik arasında önemli farklılıklar vardır. Diğer taraftan iki veya daha fazla çocuklu evlilikler de önemli ölçüde farklı değildir. Simmel, arkadaşlık, ikili, üçlü ve büyük gruplar üzerine düşüncelerinin yanı sıra çatışma konusu üzerinde de önemli bilgiler verir. Konumuz ile bağlantısı açısından yakın ilişkilerdeki çatışmanın yanı sıra grup içi ve gruplar arası çatışmaya değinmek gerekir. Simmel (1999: 68)'e göre yakınlar arasındaki çatışma her ne adar daha az yakın olanlar arasındaki çatışmadan daha ciddi sonuçlar doğurabilse de en sağlam biçimde inşa edilen ilişki bir uyumsuzluk şansına maruz kalabilir. Oysa iyi ve ahlaki fakat daha az derin bir hüviyete sahip ilişkiler görünüşte çok daha uyumlu ve çatışmasız bir süreç takip eder. Simmel(1999: 114-115) gruplar arası çatışmaların grubu olumlu etkilediğini belirtir. Çatışma durumlarında grup üyeleri içsel düşmanlıkları unutup kenetlenirler. Ayrıca özellikle savaş durumlarında iç çatışmalara müsamaha gösterilmez. Yani grup bir var olma süreci içerisinde ise veya grubun varlığına bir tehdit söz konusu olması halinde grup içi çatışmaların olmaması için sert önlemler veya katı cezalandırılmalar ile grup bütünlüğü sağlanır.

Belirgin bir arkadaşlık sosyolojisinin olmadığı ilk dönemlerde arkadaşlık ile ilgili bilgiler genellikle dolaylı olarak elde edilirdi. Özellikle topluluk ve aile çalışmalarında arkadaşlık ile ilgili bilgiler yer alırdı. Ayrıca akraba olmayan ve yöre sakinlerinden oluşan, sosyalleşmeyi sağlayan enformel bağlar alanında yapılan araştırmalar arkadaşlık sosyolojisi için önemli bir aşamayı. Böylece birçok eski topluluk ve aile çalışmalarında en azından anahtar unsurların arkasında varolan enformel ilişkilerin hakim biçimlerini ortaya çıkarmak mümkündü(Allan ve Adams, 2006: 123).

Kabul edilebilir bir arkadaşlık sosyolojisi, 1970'li yıllardan itibaren gelişmeye başladı. Bu dönemde arkadaşlık ilişkilerinin toplumsal ve bireysel yönleri tartışıldığı gibi enformel bir ilişki olan arkadaşlık ile aile ve komşuluk arasında ayırım yapılır. Arkadaşlık sosyolojisinin parametreleri tartışılmaya başlandı. Sosyal rol ve bireysel konumun yanı sıra yaş ve cinsiyetin arkadaşlık ilişkilerinde önemli olduğu ve arkadaşlığın sosyal yaşamda oynadığı rolü kabul görür. Özellikle son otuz yıldır arkadaşlık sosyolojisinin gelişimine yönelik birçok çalışma yapılmıştır. İnsanların yaşamlarında yapısal faktörlerin bireysel arkadaşlıklar ve tüm kişisel ağlar üzerinde bir etkiye sahip olduğu açıktır. Örneğin toplumsal cinsiyetin önemi, kadınlık ve erkeklik rollerinde ve kimliğin oluşumunda önemlidir. Cinsiyet arkadaşlık bağlarını etkilemeseydi şaşırtıcı olurdu. Bu yüzden de bireylerin sınıf konumu ve ailelerin maddi kaynakları arkadaşlık bağları üzerinde etkisi olmaktadır. İnsanların yaşları ve yaşam boyu geçecekleri aşamalar arkadaşlık ağları üzerinde bir etkiye sahip olduğu kolay kabul edilebilir. Benzer şekilde dul olma ve boşanma gibi yaşam seyrindeki geçişler, sıklıkla arkadaşlık ağlarını önemli bir yeniden sıralamaya tabi tutulur (Allan ve Adams, 2006: 124-25). Arkadaşlık ilişkilerini etkileyen parametrelerin yaş, cinsiyet, sınıf, statü, kimlik, din, etnisite, ekonomi vb. olduğunu söylemek mümkündür. Arkadaşlık sosyolojisi alanında yapılan çalışmalar bu parametreleri dikkate almaktadırlar.

Sosyolojik bağlamda arkadaşlık konusunun ele alınmasının ihmal edildiği veya göz ardı edildiği dikkat çekmektedir. Sosyolojide daha çok modernleşme, sanayileşme, kentleşme, küreselleşme gibi makro konulara yönelim hâkimdir. Bu yönüyle arkadaşlık ilişkileri gibi mikro sosyoloji konuları ihmal edilmiştir. Arkadaşlık sosyolojisinin, son dönemdeki gelişmelere rağmen, az odaklanılan bir alan olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Arkadaşlık üzerine kuramsal yaklaşımları ele alan bu çalışmada arkadaşlığı açıklayan teoriler ana hatlarıyla verilmeye çalışılmıştır. Arkadaşlık üzerine düşüncelerin nüvelerini ilk dönem filozoflarda görmek mümkündür. İlk dönem filozoflardan günümüze kadar arkadaşlığı farklı

perspektiflerden inceleyen teoriler olagelmıştır. Bu teoriler büyük arkadaşlık yaklaşımı ve modern yaklaşım olarak isimlendirilmektedir.

Büyük arkadaşlık yaklaşımı kapsamında yer alan düşünürlerin fikirlerinde arkadaşlığın önemli bir değer olarak idealize edildiği ve kimi sınıflamalara ayrıldığı görülmektedir. Aristo, Platon, Cicero, Montaigne, Helvetius ve Kant gibi düşünürler üzerinden arkadaşlığın anlamı, önemi ve özellikleri tartışılmaktadır. Burada arkadaşlığın türlerinden bahsedilirken istenilen ve idealize edilen bir arkadaşlığın varlığından da söz edilmektedir. Ayrıca bu kuram kapsamında değerlendirilen düşünürler arkadaşlığın sadece erkekler arasında olabileceği savındadır.

Modern yaklaşım içerisinde destek teorisi, sosyal değişim ve eşitlik teorisi, bilişsel tutarlılık, gelişimsel, benzerliğin çekiciliği teorileri ve sosyolojik perspektif yer almaktadır. *Destek teorisine* göre insanlar arkadaşlarını birbirine verdiği desteğe göre seçmektedir. Burada desteğin daha çok ödül olduğu görülmektedir. Ödül dışında benzer tutumlara sahip olma arkadaşlığı geliştirdiğinden destek olarak kabul görmektedir. Hediye veya olumlu jest ve mimikler ödül olarak arkadaşlığı destekleyen şeyler olduğu söylenebilir. *Sosyal değişim ve eşitlik teorisinde* arkadaşlık ilişkileri bir ekonomik model olarak değerlendirilir. Burada ilişkilerde elde edilen kâr ve maliyetler hesap edilerek yüksek fayda getiren ilişkiler arkadaşlıklara dönüşmekte ve sürdürülmektedir. *Bilişsel tutarlılık teorisinde* dengeye göre arkadaşlıkların kurulduğu ve sürdürüldüğü ileri sürülmektedir. Kişiler arasında kurulan pozitif ilişki dengeyi oluştururken negatif ilişki tutarsızlığa neden olmaktadır. Aynı şeyi sevmeye dengeyi ifade ederken aynı şeye karşı birinin sevmesi diğerinin nefret etmesi tutarsızlığa neden olmaktadır. Tutarsızlıklar arkadaşlık ilişkilerinin sürdürülmesini güçleştirmektedir. *Gelişimsel teoriler* arkadaşlığı gelişimsel bir süreç bağlamında ele alır. Buna göre bir arkadaşlığın başlaması, kurulması, gelişmesi ve sona ermesi gibi bir süreci takip etmektedir. Arkadaşlığın başladığı andan sona ermesine kadar arkadaşlık, farklı aşamalardan geçmektedir. *Benzerliğin çekiciliği teorisine*, benzer değerlere sahip olma, benzer kişilikten olma, aynı yaşlardan ve benzer fiziki özelliklere sahip olma gibi arkadaşlar arasında benzerliğin artması ile arkadaşlıkların oluştuğunu ileri sürer. Cinsiyet, sosyal sınıf ve statü, eğitim gibi durumların benzer olması benzerliğin çekiciliği bağlamında ele alınabilir. *Sosyolojik perspektif* arkadaşlığın toplumsal boyutuna odaklanmaktadır. Simmel'in modernleşmenin arkadaşlık ilişkilerini olumsuz yönde etkilediği görüşünün yanı sıra Pahl gibi bazı sosyologlar da arkadaşlığın öneminin arttığını ileri sürmektedir. Arkadaşlığın toplumdaki yer ve önemi üzerinde farklı görüşler bulunmaktadır. Sosyolojik perspektif arkadaşlığı ele alırken, toplumsal yapıyı ön planda tutup bireyi göz ardı etmesi eleştiri görmektedir.

Genel olarak arkadaşlık üzerine yaklaşımlara bakıldığında sosyolojik perspektif toplumu ve toplumsal yapıyı önceleyen bir perspektif içerisinde iken modern yaklaşım içinde bulunan diğer teorilerin bireyi önceleyen bir yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Günümüz dünyasında yaşanan değişimlerin arkadaşlığa yansması ve bireysel özellikler ile toplumsal etkiyi birlikte düşünülerek çalışmalar yapılması arkadaşlığın anlaşılmasını olanaklı kılmaktadır. Bu bağlamda bireysel özellikler ile toplumsal yapıyı kaynaştıran bir yaklaşım ile arkadaşlığın günümüz dünyasındaki yerinin araştırılması önemlidir.

Kaynakça

- Adams, Rebecca G. ve Blieszner, Rosemary (1994). "An Integrative Conceptual Framework For Friendship Research", *Journal of Social and Personal Relationship*, Sayı: 11, s.163-164.
- Allan, Graham (1998). "Frindship, Sociology and Social Structure", *Journal of Social and Personal Relationships*, Sayı: 15(5), s.685-702.
- Allan, Graham ve Adams, Rebecca G. (2006). "The Sociology of Friendship", Bryant, C. D. ve Peck, D. L. (Eds.). *21st Century Sociology: A Reference Handbook*, London: SAGE Publications, s. 123-131.
- Arendt, Hannah (1970). *Men in Dark Times*, New York: Harcourt, Brace & World

- Aristo (2008). "Dostluğun Biçimleri ve Mutluluk", Çev. Haluk Könen, (Yay. Haz. Yasemin Gedik), Dostluk'un Kitabı, İstanbul: YGS Yayınları, s.43-78
- Brodie, Marc ve Caine, Barbara (2009). "Class, Sex and Friendship: The Long Nineteenth Century", Ed: Barbara Caine, Friendship: A History, Equinox Publishing: London, s. 223-278
- Devito, Joseph A. (2012). The Interpersonal Communication Book. New Jersey: Pearson.
- Ejder, Özge (2012). "Dostane Bir Felsefenin Olanağına Dair", Cogito, Sayı:68-69, s. 156-164.
- Eve, Michael (2002). "Is friendship a sociological topic?", European Journal of Sociology, Sayı: 43, s. 386-409.
- Dreher, Jochen (2010). "Phenomenology of Friendship: Construction and Constitution of an Existential Social Relationship", Hum Stud, Sayı:32, s. 401-417.
- Helvetius, Calade-Adrien (2008). "Dostluk ve Yararları" Çev.Zekiye Hasançebi, (Yay. Haz. Yasemin Gedik), Dostluk'un Kitabı, İstanbul: YGS Yayınları, s. 79-90.
- Hortaçsu, Nuran (2012). İnsan İlişkileri, Ankara: İmge Kitabevi.
- Jeanniere, Abel (2000). "Modernite Nedir", çev. Nilgün Tural, Der. Mehmet Küçük, Modernite Versus Postmodernite, Ankara: Vadi Yayınları, s. 95-105.
- Kant, İmmanuel(2008), "Karşılıklı Sevginin Doruk Noktası Olarak Dostluk", Çev.Şengül Yılmaz, (Yay. Haz. Yasemin Gedik), Dostluk'un Kitabı, İstanbul: YGS Yayınları, s. 91-106.
- Lynch, Sandra (2013). Dostluk Üzerine, Çev. Ferma Lekesizalın. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Montaigne, Michel de (2005). Denemeler, Çev. İlker Akın, İstanbul: Bahar Yayınevi.
- Perlman, Daniel ve Fehr, Beverley (1986). "Theories of Friendship: The Analysis of Interpersonal Attraction" V. J. Derlega, ve B. A. Winstead(Ed.), Friendship and Social Interaction, New York: Springer, s. 9-40.
- Platon (2008). "Dostluğun Esaslarını Ararken", Çev. Orhun Kılıçbeyli, (Yay. Haz. Yasemin Gedik), Dostluk'un Kitabı, İstanbul: YGS Yayınları, s. 48-78.
- Rohrer, Igno (2014). Cohesion and Dissolution: Friendship in the Globalized Punk and Hardcore Scene of Buenos Aires, New York: Sringer.
- Schmid, Wilhelm (2015). Arkadaşıltaki Saadete Dair. Çev. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Silver, Allan (1989). "Friendship and trust as moral ideals: an historical approach", European Journal of Sociology, Sayı: 30/02, s.274-297.
- Silver, Allan (1990). "Friendship in Commercial Society: Eighteenth-Century Social Theory and Modern Sociology", American Journal of Sociology, Sayı: 95/ 6, s. 1474-1504.
- Simmel, Georg (1950). The Sociology of Georg Simmel, Çev. Kurt H. Wolff, New York: The Free Press.
- Simmel, Georg (1999). Çatışma Fikri ve Modern Kültürde Çatışma, Yay.Haz. Ahmet Aydoğan. İstanbul: İz Yayıncılık
- Tönnies, Ferdinand (2000). "Gemeinschaft ve Gesellschaft", Çev. Ahmet Aydoğan, Yay.Haz. Ahmet Aydoğan, Şehir ve Cemiyet, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Wiseman P., Jacqueline (1986). "Friendship: Bonds and Binds in a Voluntary Relationship", Journal of Social and Personal Relationship, Sayı: 3, s. 191-211.
- Yager, Jan (1997). Friendshifts: the power of friendship and how it shapes our lives. USA: Hannacroix Creek Books, Inc.

Yager, Jan (2003). Arkadaşlık Acıtmaya Başladığında, Çev. Aslı Mercan, İstanbul: Beyaz Balina Yayınları.

İnternet Kaynakları

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5be9666a6c6444.65181419 erişim tarihi: 12.11.2018

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5be9672d7eb8f6.96610159 erişim tarihi: 12.11.2018

